

ШИРИНМИЯ ЎСИМЛИГИ ВА УНИНГ БИОЭКОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ

Г.А.Исламова – ТИҚХММИ 1-босқич магистранти

Аннотация

Мақолада, Ширинмия ўсимлигининг биомелиоратив ва биоэкологик хусусиятлари ўрганилиб, илмий таҳлил қилинган.

Ширинмия ўсимлиги кўп йиллик илдизи бақувват ва Ўзбекистонда кенг тарқалган ўсимлик. Илдизи ер остида 3-4 метр чуқурликкача етади ва ҳар томонга 2-3 метргача горизонтал илдизлар ёйилади. Асосий илдизларнинг узунлиги 1-2 метргача етади.

Вертикал ҳолатда ўсаётган илдизпоядан янги новдалар чиқади. Ширинмия вегетатив кўпайиш натижасида ер устки қисмининг кўпгина жойларини эгаллайди. Ҳар бир илдиздан поя ўсиб чиқади ва бу пояда бирнеча сийрак барглари униб чиқади. Поянинг узунлиги 2 метргача етади. Барги ланцетсимон, гули оч сиёҳрангда, уруғи қўнғиррангда, бир дуккада 2-6 тадан бўлади. Бу ўсимлик ривожланиш жараёнида тупроқдаги тузларни ўзлаштириш хусусиятига эга.

Биринчи йилда июнь-август ойларида гуллайди. Уруғи август-сентябрь ойларида пишади. Бу ўсимлик вегетатив ва уруғ орқали кўпаяди.

Ўзбекистонда ширинмиянинг 20 дан зиёд турлари мавжуд. Унинг ёввойи тури дарё бўйларида, қумерларда, тўқайларда ўсади[1].

Силлиқ ширинмия ўсимлиги Ўрта Осиёда, Дон ва Волга дарёсининг қуйиқи смларида, Азов денгиз бўйларида, Шимолий Кавказда, Шарқий Кавказортида, Жанубий-шарқий Европада, Испания, Франция, Италия, Болқон ярим ороли давлатларида, Туркияда, Россиянинг жанубида, Эронда, Марказий Осиёда, Афғонистонда тарқалган. Ўрол ширинмия сиасосан Сибирда, Қозғистонда ва Мўғилистонда тарқалган.

Бу ўсимликни доривор ўсимлик сифатида илдизидан ва илдизпоясидан фармацевтика саноатида фойдаланилади. Илдизи куз ёки эрта баҳорда йиғилади. Илдизни кавлаб олиб поялари қирқилади, силкитиб ташланади ёки совуқ сув билан ювилади, бўлақларга бўлиниб қуёшда ёки яхши шамоллайдиган хонада қуритилади. Қуритилган илдизлар прессланади, баъзида қуритишдан олдин илдизни пўстидан ажратилади. Яхши қуритилган маҳсулот 10 йилгача сақланади.

Эрамиздан аввалги 300 йилда Қадимги Хитой китоби «Ўтлар ҳақида китоб»да Хитой тиббиётида бу ўсимликдан кенг фойдаланилганлиги ҳақида маълумотлар мавжуд. Хитой табиблари ширинмия илдизини ҳар бир дори аралашмасига қўшишга ҳаракат қилганлар. Чунки бу ўсимликнинг илдизи дориларнинг таъсирини тезлаштирган. Бундан ташқари организмга тушган заҳарни кесган.

Тибетда ширинмия илдизи узок умр кўришга ёрдам беради деб ҳисоблаганлар. Ўсимлик илдизи қадимги Миср табиблари томонидан беморларни даволашда ҳам кенг қўлланилган.

Ширинмия қимматбаҳо доривор, техник озуқабоп ва мелиорант ўсимлик. Ширинмиянинг илдизи углеводлар, глюкоза, фруктоза, сахароза, мальтоза, полисахаридлар крахмал (34%, целлюлоза 30%), органик кислоталар, эфир мойлари ва глициррин кислоталарга бой.

Тиббиётда юқори нафас йўллари шамоллаганда, бронхиал астма касаллигида, балғам кўчишида, сийдик ҳайдашда, ични юмшатишда, гастритда, ошқозон ярасива 12 бармоқли ичак касалликларида, нейродермотид, аллергия касалликларда, касб дерматидларда, экземаларда, ревматизмда, подограда ва гемморойларни тузатишда ишлатилади.

Ширинмия шарқ ваҳалқ табobatiда қанд касаллиги билан оғриган беморларга, импотент, нефрит, простата безива аденома касаллигида, кўк йўталда (сутгақўшиб), стенокардия, тош касаллигида, хафакон, ренит касаллигини даволашда фойдаланилади.

Хайвонларда ўтказилган тажрибалар шуни кўрсатадики, ширинмия преперети яраларни тезда битишига ёрдам беради[2].

Саноатда ҳам бу ўсимликдан кенг фойдаланилади. Озиқ-овқатсаноатида экстракт-шарбати, шакар ўрнида, алкогольсиз ичимликларнинг кўпиришида (Кока-кола, Пепси-кола, пиво, квас, какао, кисел, ун маҳсулотларида, конфет, холваларда).

Балиқни қайта ишлашда, кўк чойга таъм беришда ушбу ўсимликдан фойдаланилади.

Қирғизистонда чой ўрнини босувчи маҳсулот ҳисобланади. Япония ва Мисрда тамаки маҳсулотларга, сақичга таъм берувчи восита сифатида кўшилади.

Фармацевтика саноатида дори воситаларнинг таъмини ва ҳидини яхшилаш учун ишлатилади.

Техникада ўт ўчирувчи воситалар таркибига, елимни ёпишқоқлигини ошириш, цемент маҳсулотларни сифатини яхшилаш учун, электролиз ванналар, нефтьга газ саноатида бурғилаш ишларининг сифатини яхшилаш учун, терини ошлашда, жун ва шойи газламаларни бўйашда фойдаланилади.

Уй ҳайвонлари учун ер устки қисми оқсилга, мойларга, витаминларга, микро элементларга бой озуқа.

Ширинмия ўзбек олимлари К.Зокиров, С.Нигматий, Л.Паузнер, Ф.Лерманлар томонидан маданийлаштирилган[3].

Тошкент вилоятининг турли ҳудудларида ўсган ширинмия ўзининг қимматбаҳо таркиби ва биологик хусусияти билан анча фарқланади.

Ҳулоса қилиб айтганда табиатда мавжуд бўлган популяцияларни сақлаб қолиш лозим. Табиат инъом этган бундай ўсимликларни асраб қолишдан мақсад, атовф-муҳит экологиясини, табиатдаги мавжуд табиий ресурсларни асраб қолишда ўзхиссамизни кўшишдан иборат. Шу мақсадда биз Тошкент вилояти Бекобод, Паркент, Чиноз туманларидан ўсимлик наъмуналари олиб, Тошкентнинг шўрланган ва шўрланмаган ерида экиб ўрганмоқдамиз.

Адабиётлар:

1. Л.Е.Паузнер, Н.З.Коваленко, С.Х.Нигматов. «Некоторые данные о солеустойчивости семян солодок голой и уральской». Тошкент 1970 й.
2. С.Х.Нигматов, Ф.С.Лерман. «Особенности роста и развития солодки голой (*Glycyrrhiza glabra* L.) на засоленных землях Голодной степи». Тошкент 1970 й.
3. И.Н.Путырский, В.Н.Прохоров. «Универсальная энциклопедия лекарственных растений» 2000 й.